

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Географічний факультет
Кафедра географії України та регіоналістики**

**ТЕРИТОРІАЛЬНІ ДИСПРОПОРЦІЇ ГРОМАД ІВАНО-
ФРАНКІВСЬКОГО РАЙОНУ**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)**

Виконав:

студент 4 курсу, 402 групи
спеціальності «Географія 106»
ОПП «Регіональний розвиток і
просторове планування»
Дутчин Василь Васильович

Керівник:

доктор географічних наук, професор
Костащук Іван Іванович

До захисту допущено на засіданні кафедри

Протокол № _____ від _____ 2025 р.

Зав. кафедрою _____ проф. Костащук І.І.

Чернівці – 2025

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота присвячена дослідженню територіальних диспропорцій у межах громад Івано-Франківського району. У роботі проаналізовано просторову організацію території району, виявлено відмінності в рівні соціально-економічного розвитку окремих громад, встановлено чинники, які спричиняють просторову неоднорідність. На основі статистичних даних, картографічних матеріалів та результатів просторового аналізу проведено порівняння демографічних, економічних, інфраструктурних характеристик громад, виділено проблемні території.

Дослідження спрямоване на виявлення ключових дисбалансів у розвитку громад, оцінку їхньої взаємодії в межах району, а також обґрунтування напрямів оптимізації територіальної організації для забезпечення збалансованого регіонального розвитку. Отримані результати можуть бути використані органами місцевого самоврядування, фахівцями в галузі регіональної економіки, просторового планування й управління територіальними ресурсами.

Ключові слова: територіальні диспропорції, громади, регіональний розвиток, просторовий аналіз, Івано-Франківський район.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Василь ДУТЧИН

ABSTRACT

The qualification (bachelor's) thesis is devoted to the study of territorial disparities within the communities of Ivano-Frankivsk district. The paper analyzes the spatial organization of the district's territory, identifies differences in the level of socio-economic development of individual communities, and identifies factors that cause spatial heterogeneity. Based on statistical data, cartographic materials, and the results of spatial analysis, a comparison of demographic, economic, and infrastructure characteristics of communities is carried out, and problem areas are identified.

The study is aimed at identifying key imbalances in the development of communities, assessing their interaction within the district, and substantiating directions for optimizing territorial organization to ensure balanced regional development. The results obtained can be used by local governments, specialists in the field of regional economics, spatial planning, and territorial resource management.

Keywords: territorial disparities, communities, regional development, spatial analysis, Ivano-Frankivsk district.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1	7
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ.....	7
1.1 Поняття про територіальні диспропорції як наукову категорію	7
1.2 Причини виникнення та фактори формування територіальних диспропорцій	9
1.3 Чинники виникнення територіальних диспропорцій в Івано- Франківському районі	10
1.4 Методи суспільно-географічних досліджень територіальних диспропорцій	13
РОЗДІЛ 2	16
АНАЛІЗ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ У ГРОМАДАХ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО РАЙОНУ.....	16
2.1 Загальна географічна характеристика Івано-Франківського району ..	16
2.2 Порівняльний аналіз громад Івано-Франківського району за ключовими показниками	19
РОЗДІЛ 3	28
ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ У ГРОМАДАХ РАЙОНУ.....	28
3.1 Пріоритети державної та регіональної політики щодо зменшення диспропорцій	28
3.2 Напрями розвитку територіальних громад Івано-Франківського району	30
3.3 Основні проблеми функціонування територіальних громад району ..	33
3.4 Пропозиції щодо удосконалення просторового розвитку та співпраці між громадами	35
ВИСНОВКИ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	41
ДОДАТКИ	Помилка! Закладку не визначено.

ВСТУП

У сучасних умовах розвитку України проблема територіальних диспропорцій набула особливої актуальності. Територіальні диспропорції є невід’ємною характеристикою просторової організації суспільства, яка проявляється у нерівномірному розвитку окремих регіонів, районів та територіальних громад. Ці відмінності відображаються у різних рівнях соціально-економічного розвитку, якості життя населення, інвестиційної привабливості територій, стані інфраструктури та доступності базових соціальних послуг. Формування таких диспропорцій є об’єктивним процесом, зумовленим дією історичних, природно-географічних, економічних, демографічних та політичних чинників. Проте їхнє загострення може призводити до соціальної напруженості, посилення міграційних процесів, нерівномірного освоєння територій, а також гальмувати загальнонаціональний економічний розвиток.

Особливо важливим є вивчення територіальних диспропорцій у контексті адміністративно-територіальної реформи та децентралізації влади в Україні. Створення об’єднаних територіальних громад передбачало формування ефективного просторового устрою, здатного забезпечити сталий розвиток кожної громади, підвищення якості життя її жителів та зміцнення фінансової самостійності місцевого самоврядування. Проте на практиці процес формування громад супроводжувався значними труднощами, зокрема нерівномірністю ресурсного забезпечення, демографічного потенціалу та економічного розвитку. Внаслідок цього в багатьох районах країни, зокрема й в Івано-Франківському районі, територіальні диспропорції залишаються відчутними і потребують ґрунтового аналізу.

Івано-Франківський район є показовим прикладом регіону з вираженими просторовими відмінностями між громадами. На його території співіснують як великі міські громади з високою чисельністю населення та розвиненою інфраструктурою (наприклад, Івано-Франківська міська громада), так і невеликі сільські громади, які значно поступаються за площею, кількістю жителів та

ресурсними можливостями. Така структура району зумовлює нерівномірність у доступі до соціальних послуг, економічних можливостей та інвестиційних ресурсів. Водночас подолання цих диспропорцій є запорукою збалансованого розвитку не лише окремих громад, а й регіону в цілому.

Метою даної роботи є комплексне дослідження територіальних диспропорцій у розвитку громад Івано-Франківського району, виявлення основних причин їх виникнення, аналіз сучасного стану та формулювання пропозицій щодо шляхів їх подолання. Для досягнення цієї мети передбачено виконання **низки завдань**, серед яких: аналіз теоретико-методологічних основ дослідження територіальних диспропорцій, характеристика соціально-економічних відмінностей між громадами району, визначення пріоритетів державної та регіональної політики у сфері зменшення диспропорцій та розробка практичних рекомендацій для удосконалення просторового розвитку та міжмуніципальної співпраці.

Практична значущість роботи полягає в тому, що її результати можуть бути використані органами державної влади, місцевого самоврядування, експертними та науковими установами для планування заходів із зменшення територіальних диспропорцій, розробки стратегій просторового розвитку та підвищення ефективності регіональної політики в умовах децентралізації.

Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ

1.1 Поняття про територіальні диспропорції як наукову категорію

Територіальні диспропорції є важливим об'єктом наукового вивчення, оскільки вони відображають просторові нерівності у рівнях соціально-економічного розвитку окремих регіонів, областей, територіальних громад чи інших адміністративно-територіальних одиниць. Це явище проявляється у значних відмінностях між окремими територіями за основними показниками добробуту населення, рівнем зайнятості, доходів, інвестиційної привабливості, інфраструктурного забезпечення та доступу до соціальних послуг. Як зазначав Данилишин Б.М. (2008), такі нерівності стають помітними при аналізі статистичних даних і характеризують неоднорідність просторового розвитку країни.

Територіальні диспропорції є об'єктивним явищем, яке формується під впливом комплексу чинників. Історичні фактори визначаються нерівномірністю заселення територій у різні історичні періоди, особливостями промислового освоєння земель та сформованими традиціями ведення господарства. Природно-географічні передумови також мають значення, адже різниця у природно-ресурсному потенціалі, кліматичних умовах, рельєфі та інших характеристиках впливає на можливості економічного розвитку певних регіонів. Важливу роль відіграють і економічні фактори, пов'язані з концентрацією виробництва у великих промислових центрах, різним рівнем розвитку підприємництва, інвестиційної активності, що спричиняє відмінності у добробуті населення та можливостях територій. Соціальні та демографічні чинники зумовлені неоднорідністю структури населення, рівнями урбанізації, масштабами та напрямками міграційних процесів. Інституційні та політичні фактори пов'язані з особливостями регіонального управління, рівнем ефективності використання бюджетних коштів, особливостями впровадження

державної регіональної політики та програм розвитку територій. На цьому акцентує увагу Скорик О.В. (2017), підкреслюючи комплексний характер формування територіальних диспропорцій.

У науковій літературі виділяють кілька основних типів територіальних диспропорцій. До економічних диспропорцій відносять різний рівень валового регіонального продукту на душу населення, продуктивності праці, інвестиційної активності у різних регіонах. Соціальні диспропорції виявляються у нерівномірності доходів, неоднаковому рівні зайнятості населення, доступу до якісних освітніх, медичних та інших соціальних послуг. Інфраструктурні диспропорції полягають у відмінностях рівня розвитку транспортної, комунальної та цифрової інфраструктури, що створює додаткові бар'єри для розвитку віддалених і менш розвинених територій. Також значну роль відіграють екологічні диспропорції, що пов'язані з неоднаковим рівнем екологічного навантаження, стану довкілля та природоохоронних заходів. Ці аспекти детально аналізував у своїх роботах Малий І.Й. (2019).

Варто підкреслити, що територіальні диспропорції чинять багатоплановий вплив на соціально-економічний розвиток держави. Вони не лише посилюють регіональні протиріччя, а й гальмують економічне зростання національної економіки, стимулюють міграційні потоки населення з менш розвинених територій у більш економічно привабливі регіони, підвищують рівень соціальної напруженості у суспільстві. Саме тому зменшення територіальних диспропорцій сьогодні розглядається як один із ключових пріоритетів державної регіональної політики України. Особливої актуальності це питання набуло в умовах реалізації реформи децентралізації та формування об'єднаних територіальних громад, які покликані стати основними суб'єктами просторового розвитку та самостійно формувати свою соціально-економічну стратегію. Як зазначає Токар В.В. (2020), саме завдяки децентралізації з'являється шанс зменшити диспропорції та забезпечити більш збалансований розвиток територій через ефективне використання власного потенціалу громад та активну участь місцевого населення у прийнятті управлінських рішень.

1.2 Причини виникнення та фактори формування територіальних диспропорцій

Територіальні диспропорції виникають внаслідок взаємодії цілого комплексу чинників – історичних, природно-географічних, економічних, соціально-демографічних, управлінських, а також політичних та безпекових. Кожний із зазначених чинників формує особливу просторову специфіку регіону, однак їхня дія не є відокремленою. Навпаки, усі вони взаємопов'язані, взаємно посилюють або послаблюють один одного, утворюючи складну, багаторівневу систему впливу, в результаті чого просторовий розвиток стає нерівномірним.

Історичні передумови розвитку регіонів виявляються в тому, як відбувалося освоєння території в минулому, як формувалась структура економіки й населення, чому окремі території отримали сприятливі умови для промислового зростання, а інші – залишались менш розвиненими. Так, нерівномірне заселення, формування промислових центрів та історичне відставання окремих районів стають основою просторової дисгармонії.

Природно-географічні відмінності, такі як неоднаковий природно-ресурсний потенціал, кліматичні умови, особливості рельєфу та географічне розташування, істотно формують можливості для економічної діяльності. Зазвичай сприятливі природні умови сприяють концентрації населення й капіталовкладень, спричиняючи формування вогнищ економічного розвитку, в той час як менш сприятливі території залишаються відносно периферійними.

Економічні чинники, в свою чергу, сприяють посиленню існуючих дисбалансів. Нерівномірне поширення промислового потенціалу, відмінності в рівні розвитку підприємництва, доступності капіталовкладень, застосуванні новітніх технологій тощо сприяють формуванню відцентрової динаміки, коли одні громади отримують додатковий імпульс для розвитку, а інші залишаються в умовах стагнації.

Соціально-демографічні фактори, такі як неоднорідне розселення населення, рівень урбанізації, структура міграційних процесів, істотно

посилюють існуючу просторову асиметрію. З одного боку, відтік працездатного населення із віддалених, менш сприятливих районів спричиняє їхню демографічну деградацію, а з іншого – сприяє подальшій концентрації населення в економічно активних центрах.

Чималу роль у формуванні просторової нерівності відіграють управлінські й інституційні чинники. Недостатня ефективність регіональної політики, слабкість місцевого самоврядування, недосконалість міжбюджетних відносин, відсутність чітких механізмів підтримки відсталих територій сприяють закріпленню існуючих дисбалансів у розвитку.

Не менш важливими є політичні й безпекові чинники. Воєнно-політичні конфлікти, соціально-економічна нестабільність, недостатня захищеність території від зовнішніх загроз – усі ці фактори здатні істотно гальмувати інвестування в регіони, сприяти відтоку населення, ускладнюючи формування сприятливого просторового каркасу.

Таким чином, територіальні диспропорції є результатом взаємодії комплексу взаємопов'язаних чинників, які вказують не лише на глибину існуючих проблем, а й на потребу комплексного, багатопланового підходу для їхнього усунення. Тільки системне урахування природних, економічних, соціально-демографічних, управлінських та інших чинників відкриває шлях для забезпечення збалансованого просторового розвитку та створення сприятливого середовища для усіх громад регіону.

1.3 Чинники виникнення територіальних диспропорцій в Івано-Франківському районі

Формування територіальних диспропорцій в Івано-Франківському районі є наслідком дії комплексу чинників, що мають багаторівневий і багатовимірний характер. Ці чинники, як вже було згадано вище, можна умовно поділити на природні, історико-географічні, соціально-демографічні, економічні та інфраструктурні. Кожна група чинників по-своєму вплинула на просторовий розвиток району та відмінності між громадами.

Важливим є вплив природніх чинників. Географічне розташування району характеризується тим що він займає частину Передкарпаття й частково межує з Карпатами. Це зумовлює різну доступність територій, що впливає на їх освоєння, щільність населення й розвиток господарства. Рівнинна частина району (навколо Івано-Франківська, Тисмениці) має сприятливіші умови для будівництва, розвитку промисловості та сільського господарства. Громади з передгірськими й горбистими ландшафтами мають обмежені можливості для великих інвестиційних проєктів та агровиробництва.

Територія району багата на лісові й водні ресурси (зокрема басейн Дністра), але їх розподіл є нерівномірним. Це впливає на спеціалізацію громад і залучення інвестицій.

Окремо слід виділити історико-географічні чинники а особливо значення старих міських та торгівельних центрів. Такі населені пункти, як Галич, Рогатин, Івано-Франківськ, з історичних часів були адміністративними й економічними осередками. Це сприяло розвитку інфраструктури та концентрації населення навколо них. Варто також зазначити, що деякі території району в минулому були окраїнами держав (Австро-Угорщина, Польща), що обмежувало розвиток їх економіки й інфраструктури. Цей фактор досі впливає на периферійність окремих громад. Важливим також є наявність на території традиційних видів господарювання. Історичне переважання сільськогосподарської діяльності в значній частині району сприяло формуванню аграрного типу розвитку для багатьох громад, що обмежує їх економічну диверсифікацію.

Соціально-демографічні чинники також є важливою складовою що формує різного роду диспропорції. В даному аспекті спостерігається відтік населення з малих селищ і сіл у міста, передусім в Івано-Франківськ. Це призводить до депопуляції та старіння населення в сільських громадах. Нерівномірною також є і структура населення. У міських громадах частка працездатного населення вища, тоді як у сільських - більше осіб пенсійного віку. Це посилює соціально-економічні диспропорції. Зниження

народжуваності особливо у сільській місцевості має негативний вплив на природний приріст. У міських центрах він стабільніший, тоді як у багатьох сільських громадах спостерігається від'ємний приріст.

Наступним, не менш важливим є економічний аспект. Концентрація промисловості та підприємств сфери послуг безпосередньо впливає на розвиток громади. В Івано-Франківську, Бурштині та частково Тисмениці зосереджена основна промисловість, бізнес і соціальна сфера району. Інші громади залишаються аграрними з обмеженою економічною базою. Великі міські громади залучають більшість інвестицій завдяки кращій інфраструктурі й більшому ринку праці. Сільські громади залишаються менш привабливими для бізнесу. Міські громади мають значно вищі бюджети на душу населення завдяки розвиненій економіці, тоді як сільські бюджети часто не забезпечують навіть базових потреб.

Іншим важливим аспектом, є розвиток інфраструктурної складової, а саме транспортна доступність, розвиток соціальної інфраструктури, цифрова доступність. Громади, розташовані поблизу основних транспортних коридорів (місто Івано-Франківськ, Бурштин), мають значно кращі можливості для економічного розвитку й залучення інвестицій. Віддалені села й селища потерпають від недостатньої транспортної інфраструктури. Медичні, освітні та культурні заклади зосереджені переважно в міських громадах. Це погіршує якість життя в сільських територіях та стимулює відтік населення. Нерівний доступ до сучасних інформаційних технологій (швидкісний інтернет, мобільний зв'язок) створює додаткові бар'єри для розвитку віддалених громад. Таким чином, територіальні диспропорції в Івано-Франківському районі мають багатофакторний характер. Вони є результатом природно-географічних умов, історичних процесів, демографічної динаміки, економічної концентрації та нерівномірного розвитку інфраструктури. Для зменшення цих диспропорцій необхідна комплексна державна й регіональна політика, орієнтована на збалансований розвиток територій.

1.4 Методи суспільно-географічних досліджень територіальних диспропорцій

Дослідження територіальних диспропорцій у суспільній географії потребує використання комплексу методів, що дають змогу як виявити просторову нерівномірність соціально-економічного розвитку, так і проаналізувати її природу, фактори формування й динаміку. Науковці підкреслюють, що лише поєднання кількісного й якісного аналізу, картографічних і геоінформаційних технологій, статистичних і соціологічних підходів забезпечує об'єктивне бачення проблеми (Данилишин Б.М., 2008; Шаблій О.І., 2001; Топчієв О.Г., 2012). Умовно методи суспільно-географічного вивчення диспропорцій можна поділити на кілька основних груп.

Статистичні методи є основою для кількісної оцінки диспропорцій. Вони застосовуються для розрахунку таких показників, як:

- валовий регіональний продукт (ВРП) на душу населення,
- рівень зайнятості,
- середньодушові доходи,
- обсяги інвестицій,
- коефіцієнти варіації (характеризують ступінь відмінності між територіями),
- індекси нерівності (наприклад, індекс Джині або індекс Тейля).

Ці методи дозволяють визначати рівень диференціації між територіями за певними показниками та виявляти тенденції посилення чи зменшення диспропорцій (Білик М.Д., 2015). Економетричний аналіз дозволяє будувати моделі залежностей між чинниками диспропорцій і результатами розвитку територій, зокрема методи кореляційно-регресійного аналізу, що застосовуються для встановлення впливу окремих факторів (економічних, демографічних, природно-географічних) на рівень розвитку.

Картографічні методи, започатковані ще в працях В.П. Семенова-Тян-Шанського та розвинені в українській географії (Шаблій О.І., Міхеєв В.М.), дозволяють візуалізувати просторову диференціацію показників. Застосовуються картограми, картодіаграми, ізолінійні й ареальні карти, що відображають рівні соціально-економічного розвитку.

Сучасний етап розвитку суспільної географії передбачає активне використання ГІС-технологій. Геоінформаційні системи дають змогу об'єднувати дані різного походження (статистичні, кадастрові, екологічні), будувати багатошарові карти, здійснювати просторовий аналіз, моделювання територіальних систем. ГІС-методи активно застосовуються у дослідженнях українських географів (Топчієв О.Г., 2012; Мішустін І.Г., 2016) для вивчення соціально-економічної диференціації та розробки регіональних стратегій.

Соціологічні методи (опитування, інтерв'ювання, експертні оцінки) використовуються для збору даних про суб'єктивне сприйняття населенням територіальних диспропорцій. Ці методи дають змогу досліджувати рівень задоволеності населення якістю життя, доступом до соціальних послуг, станом інфраструктури.

Соціально-географічні дослідження, за Шаблієм О.І. (2001), базуються на поєднанні статистики і соціології, аналізі демографічної структури населення, його мобільності, трудової активності та міграційних потоків як чинників диспропорцій.

Цей метод передбачає порівняння територій за рівнем соціально-економічного розвитку. Він активно застосовувався ще у класичних працях Баранського М.І., а нині використовується для порівняння громад, районів, регіонів як у національному, так і в міжнародному контексті (порівняння з країнами ЄС, сусідніми державами). Компаративний підхід дозволяє виявити як відставання, так і позитивний досвід окремих територій.

Історико-географічний аналіз дозволяє вивчати динаміку територіальних диспропорцій у часі, їхнє формування під впливом історичних подій, зміни адміністративно-територіального устрою, промислового освоєння територій.

Цей метод є ключовим для пояснення причин сталих диспропорцій у регіонах, як зазначають Топчієв О.Г. (2012), Шаблій О.І. (2001).

Моделювання соціально-економічних процесів і прогнозування розвитку територіальних систем – важливий інструмент сучасної суспільної географії. Економіко-географічні моделі дозволяють оцінити вплив управлінських рішень, сценарії розвитку територій за різних умов. Методика прогнозування територіальних диспропорцій розроблялася вітчизняними й зарубіжними дослідниками (зокрема, Дж. Фрідманом у теорії поляризованого розвитку, О.Г. Топчієвим у концепції сталого розвитку регіонів).

Сучасні дослідження територіальних диспропорцій ґрунтуються на системному підході (Шаблій О.І.), що передбачає врахування взаємозв'язків між усіма складовими територіальних систем – природними, демографічними, економічними, соціальними, управлінськими. Комплексний підхід дозволяє уникати однобічності у трактуванні причин та проявів диспропорцій.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ У ГРОМАДАХ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО РАЙОНУ

2.1 Загальна географічна характеристика Івано-Франківського району

Івано-Франківський район є найбільшим за чисельністю населення та одним із ключових адміністративно-територіальних утворень Івано-Франківської області. Район було утворено у 2020 році в ході адміністративно-територіальної реформи в Україні, яка передбачала укрупнення районів для підвищення ефективності управління та оптимізації використання ресурсів. Новостворений район об'єднав кілька колишніх менших районів і значну кількість територіальних громад.

Загальна площа району становить близько 3 935 км², що робить його одним з найбільших за територією в межах Івано-Франківської області. Район розташований у центральній частині області й займає стратегічно вигідне положення на перехресті важливих транспортних шляхів між заходом і центром України, що сприяє його економічному розвитку та інтеграції у загальнодержавні транспортно-економічні системи.

Природно-географічні умови району є різноманітними. На півночі й заході переважають рівнинні ландшафти, у той час як південно-східні частини району наближаються до передгір'їв Карпат. Район перетинають річки Дністер, Бистриця-Солотвинська та Бистриця-Надвірнянська, які мають важливе господарське й екологічне значення. Клімат району помірно континентальний із достатнім зволоженням, що сприятливо впливає на розвиток сільського господарства.

Івано-Франківський район є найбільшим за населенням районом області. Тут проживає понад 600 тисяч осіб, що становить майже половину всього населення Івано-Франківщини. Середня щільність населення в районі є однією з найвищих у регіоні й становить понад 150 осіб на км². Водночас вона є вкрай

нерівномірною: найбільша концентрація населення спостерігається в Івано-Франківську – адміністративному центрі області та району, а також у таких містах як Бурштин, Тисмениця, Рогатин. У сільських громадах, особливо у віддалених, щільність населення значно нижча, спостерігаються явища депопуляції та міграційного відтоку населення до міст і за кордон.

Соціально-демографічна структура населення району характеризується високим рівнем урбанізації (понад 65 % населення проживає в міських поселеннях), зменшенням частки сільського населення та поступовим старінням демографічної піраміди. Значною є роль трудової міграції: чимало жителів працюють за межами району, переважно у великих містах України та за кордоном (Польща, Чехія, Італія).

Економіка Івано-Франківського району є багатогалузевою. Провідне місце займають промисловість, будівництво, транспорт і торгівля. У межах району зосереджено значну частину промислового потенціалу області: діють підприємства енергетики (Бурштинська ТЕС), харчової, легкої, хімічної та деревообробної промисловості, машинобудування. Івано-Франківськ є важливим промисловим, діловим і культурним центром. Бурштин відомий не лише як енергетичний центр, але й як вузловий транспортний пункт.

Сільське господарство зберігає важливе значення, особливо для сільських і селищних громад. Основна спеціалізація – рослинництво (зернові, кукурудза, ріпак), садівництво, тваринництво (молочне скотарство, свинарство). Проте ефективність аграрного виробництва часто обмежується низьким рівнем технічного оснащення, дрібнотоварним характером господарств та проблемами збуту продукції.

Івано-Франківський район має розвинену транспортну мережу. Через його територію проходять важливі автомагістралі національного значення (Н-10, Н-09, М-12), залізничні лінії, що забезпечують сполучення з Києвом, Львовом, Чернівцями та іншими регіонами. Івано-Франківський міжнародний аеропорт відіграє вагомую роль у забезпеченні авіасполучення району.

Транспортна інфраструктура є важливим чинником економічного розвитку району та його інтеграції в національний і міжнародний економічний простір.

У районі зосереджена значна кількість освітніх, медичних і культурних закладів обласного та регіонального значення. Івано-Франківськ є потужним освітнім центром, де працюють провідні заклади вищої освіти (Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, Івано-Франківський національний медичний університет та інші). Разом з тим, рівень доступу до якісної освіти й медичних послуг у сільських громадах є значно нижчим, що є проявом територіальних диспропорцій.

Рівень доходів населення району є вищим за середньообласний, однак характеризується значною внутрішньою диференціацією: найбільші доходи припадають на мешканців Івано-Франківська, тоді як у сільських громадах значна частина населення має доходи нижчі за середній рівень по області. Це зумовлено обмеженими можливостями працевлаштування, нерозвиненістю промисловості та малого бізнесу в багатьох сільських громадах.

Івано-Франківський район вирізняється значними територіальними диспропорціями у рівні соціально-економічного розвитку. Вони проявляються у контрасті між урбанізованими громадами та сільськими територіями, у нерівномірності інвестиційної активності, доступу до інженерної та соціальної інфраструктури. Зберігаються проблеми розвитку периферійних громад, зокрема через відтік молоді, дефіцит інвестицій і слабку диверсифікацію місцевої економіки.

Екологічна ситуація в районі є неоднорідною. Основними проблемами є забруднення атмосферного повітря в промислових центрах (Івано-Франківськ, Бурштин), утилізація твердих побутових відходів, якість водних ресурсів, а також деградація ґрунтів на окремих сільськогосподарських угіддях. У районі розташовані об'єкти природно-заповідного фонду, які потребують охорони й належного використання в рекреаційних цілях.

2.2 Порівняльний аналіз громад Івано-Франківського району за ключовими показниками

Івано-Франківський район об'єднує у своєму складі територіальні громади різного типу - міські, селищні та сільські. Ці громади демонструють досить помітні диспропорції за територією, чисельністю населення та щільністю заселення (таблиця 2.1).

Розглянувши чисельність населення територіальних громад Івано-Франківського району, можна відзначити значні відмінності між окремими адміністративними одиницями, що зумовлені як рівнем урбанізації, так і історичними, економічними та просторовими особливостями розвитку територій (рис.2.1).

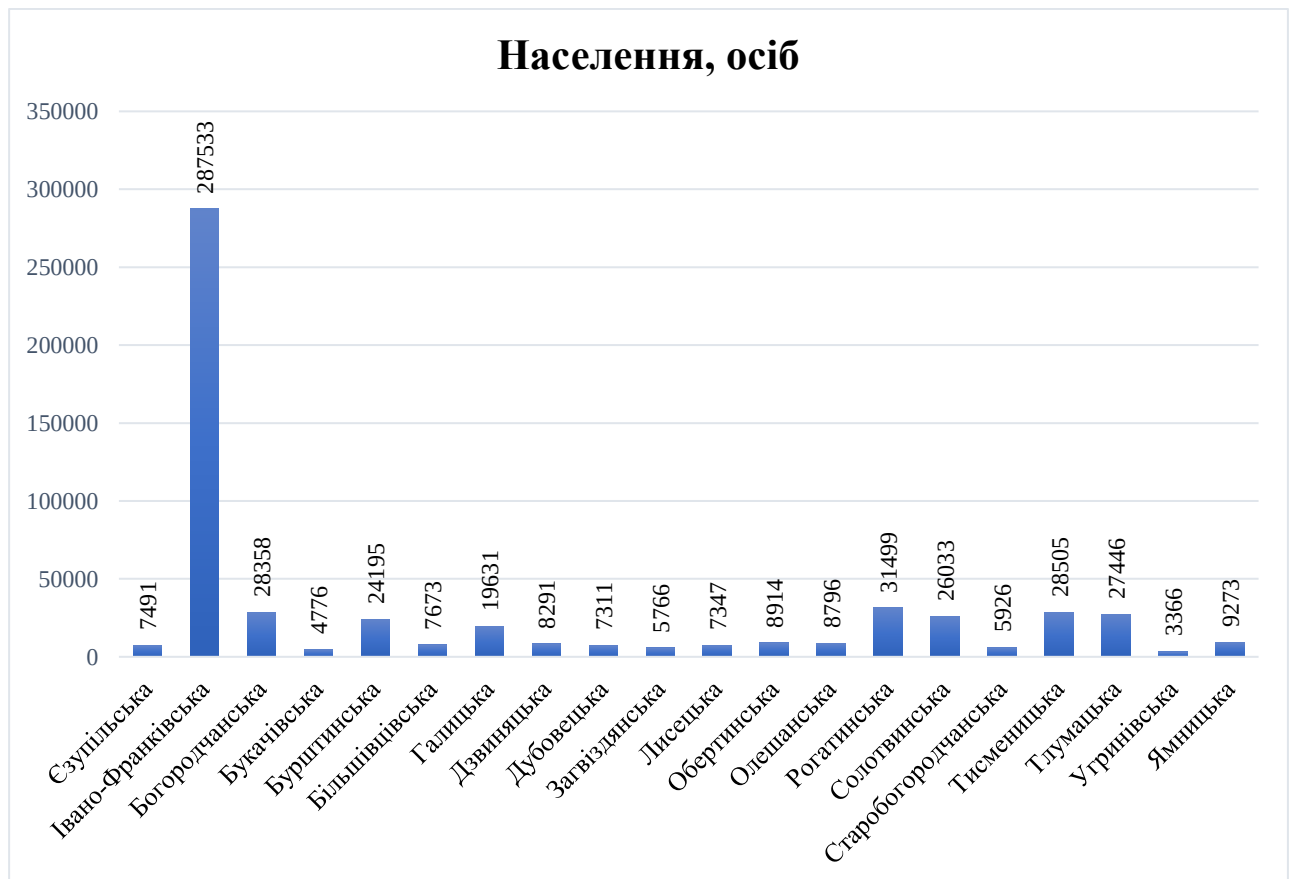


Рисунок 2.1 Чисельність населення громад Івано-Франківського району

Таблиця 2.1

Основні характеристики громад Івано-Франківського району

Територіальна громада	Тип громади	Кількість населених пунктів	Площа, кв,км	Населення, осіб	густота населення (осіб на км. Кв.)
Єзупільська	селищна	5	86,2	7491	87
Івано-Франківська	міська	19	263,8	287533	1090
Богородчанська	селищна	17	255,8	28358	111
Букачівська	селищна	13	139,3	4776	34
Бурштинська	Міська	19	201,8	24195	120
Більшівцівська	селищна	16	152,4	7673	50
Галицька	Міська	26	244,4	19631	80
Дзвиняцька	сільська	5	80	8291	104
Дубовецька	сільська	15	172,2	7311	42
Загвздянська	сільська	2	31,30	5766	184
Лисецька	селищна	4	81,3	7347	90
Обертинська	селищна	9	161,3	8914	55
Олешанська	сільська	15	156,2	8796	56
Рогатинська	Міська	72	632,6	31499	50
Солотвинська	селищна	14	374,6	26033	69
Старобогородчанська	сільська	5	84,1	5926	70
Тисменицька	Міська	19	246,3	28505	116
Тлумацька	Міська	35	363,5	27446	76
Угринівська	сільська	2	17,9	3366	188
Ямницька	сільська	7	128	9273	72

Найбільшу чисельність населення має Івано-Франківська міська громада, де проживає понад 287 тисяч осіб, що становить близько половини населення всього району. Така висока чисельність обумовлена входженням до її складу обласного центру – міста Івано-Франківськ, яке є ключовим економічним, адміністративним і культурним осередком не лише району, а й області загалом.

До громад з відносно високою чисельністю населення належать Рогатинська міська громада, де мешкає понад 31 тисяча осіб, Тисменицька міська громада з понад 28,5 тисячами жителів, а також Тлумацька міська громада, чисельність населення якої перевищує 27 тисяч осіб. Значну чисельність має також Солотвинська селищна громада з 26 тисячами жителів, а серед міських громад важливе місце займає Бурштинська, де проживає понад 24 тисячі осіб. Ці громади характеризуються розвиненою міською інфраструктурою, наявністю промислових підприємств, освітніх та медичних закладів, що сприяє зосередженню населення.

Громади з середньою чисельністю населення здебільшого поєднують у своїй структурі невеликі міста, селища та села. Серед таких громад варто виділити Богородчанську селищну громаду, де проживає понад 28 тисяч осіб, Галицьку міську громаду з майже 20 тисячами жителів, Обертинську селищну громаду з понад 8,9 тисячі осіб та Олешанську сільську громаду, де чисельність населення становить майже 8,8 тисячі осіб. Ямницька сільська громада, яка має понад 9,2 тисячі жителів, також належить до числа громад середнього рівня заселеності.

Серед громад з найменшою чисельністю населення переважають сільські території. Найменшою є Угринівська сільська громада, де проживає лише близько 3,4 тисячі осіб. Невелика чисельність населення спостерігається також у Загвздянській сільській громаді з майже 5,8 тисячі жителів, Старобогородчанській сільській громаді, де мешкає близько 5,9 тисячі осіб, а також у Букачівській селищній громаді з населенням близько 4,8 тисячі осіб. Варто зазначити, що значна частина сільських та селищних громад має населення в межах 5–10 тисяч осіб, що є типовим для аграрно орієнтованих територій із низьким рівнем урбанізації. До таких належать, зокрема, Єзупільська селищна громада з понад 7,5 тисячі жителів, Більшівцівська селищна громада з чисельністю населення понад 7,6 тисячі осіб та Лисецька селищна громада з понад 7,3 тисячі осіб.

Диспропорції присутні також у площі території територіальних громад району (рис. 2.2), що викликано різною кількістю населених пунктів що увійшли.

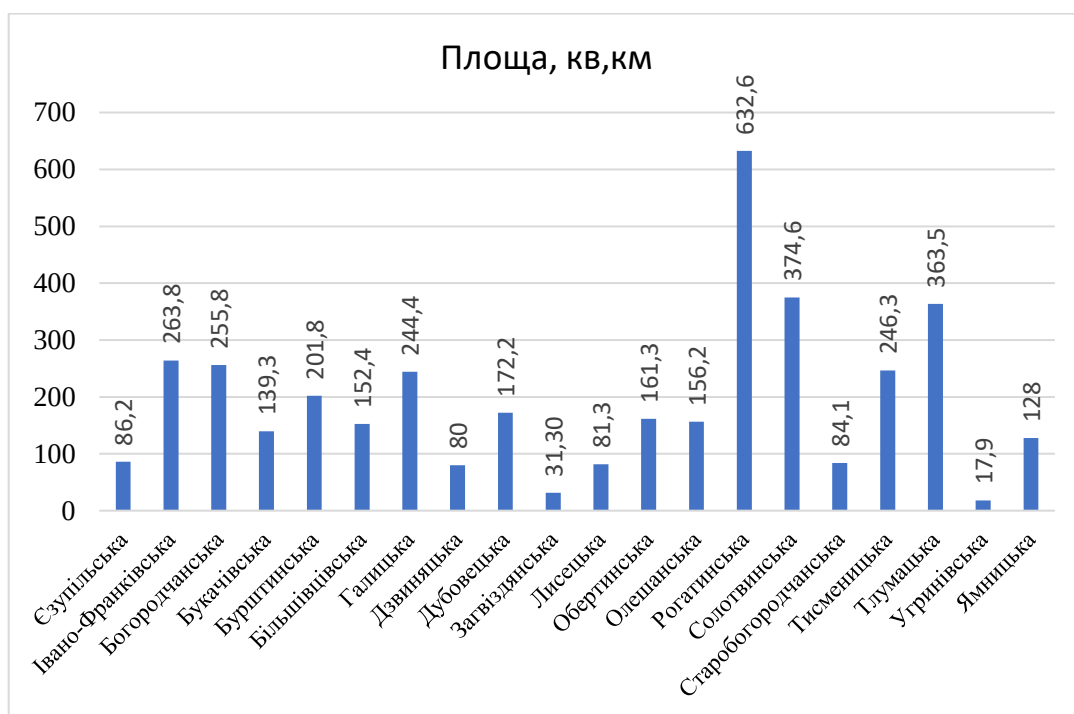


Рисунок 2.2 Площа територіальних громад Івано-Франківського району

Диспропорції простежуються не лише у чисельності населення, але й у площі територіальних громад Івано-Франківського району, що пояснюється передусім різною кількістю населених пунктів, які увійшли до складу кожної громади. Найбільшу площу займає Рогатинська міська громада – 632,6 км², що становить майже 16% території всього району. Її територія майже вдвічі перевищує площу таких великих громад, як Тлумацька (363,5 км²) та Солотвинська (374,6 км²). Такі великі площі зумовлені значною кількістю населених пунктів у складі цих громад та специфікою їх територіальної організації.

До громад із середніми показниками площі можна віднести Богородчанську селищну громаду (255,8 км²), Галицьку міську громаду (244,4 км²), Тисменицьку міську громаду (246,3 км²) та Бурштинську міську громаду

(201,8 км²). Ці громади характеризуються збалансованим поєднанням міських та сільських населених пунктів і наявністю значної частини аграрних територій.

Натомість найменшу площу має Угринівська сільська громада, територія якої становить лише 17,9 км². Порівняно невеликі площі спостерігаються також у Загвіздянської сільської громади – 31,3 км², що пов'язано з входженням до їх складу обмеженої кількості населених пунктів та компактністю територій. Значно менші за площею є й Букачівська селищна громада (139,3 км²), Лисецька селищна громада (81,3 км²), Єзупільська селищна громада (86,2 км²) та Старобогородчанська сільська громада (84,1 км²).

Як уже зазначалося, різниця в площі громад безпосередньо пов'язана з кількістю населених пунктів у їх складі. Яскравим прикладом є Рогатинська міська громада, до складу якої увійшло 72 населених пункти – це близько 22,6% від усіх поселень району. Наступною за цим показником є Тлумацька громада, що об'єднала 35 населених пунктів (11% від загальної кількості). Галицька міська громада на третьому місці за кількістю поселень – у її складі 26 населених пунктів (8,2%).

У той же час громади з найменшими територіями мають і найменшу кількість населених пунктів. Наприклад, до складу Угринівської сільської громади увійшло лише 2 села. Така ж ситуація у Загвіздянській громаді, де також лише 2 населених пункти. До відносно невеликих за кількістю поселень належить Лисецька селищна громада з 4 населеними пунктами, а також Єзупільська та Старобогородчанська громади, кожна з яких об'єднала по 5 поселень.

Загалом середній розмір громади в районі коливається в межах 150–300 км² при середній кількості населених пунктів від 10 до 20. Відмінності у площі та кількості населених пунктів демонструють різні підходи до формування громад, деякі з яких мають значно більшу територію завдяки об'єднанню багатьох дрібних поселень, тоді як інші мають компактнішу структуру з невеликою кількістю сіл чи містечок. Це, у свою чергу, впливає на організацію управління, забезпечення послугами та інфраструктурний розвиток.



Рисунок 2.3 Кількість населених пунктів що увійшли до складу громад Івано-Франківського району

Одиним із найважливіших демографічних показників, що дозволяє оцінити рівень освоєності території, щільність заселення та навантаження на просторову та соціальну інфраструктуру є густота населення. На основі аналізу статистичних даних таблиці (таблиця 2.1), до якої включено 20 територіальних громад Івано-Франківського району, простежуються значні відмінності у розподілі населення щодо площі громад. Такі диспропорції вказують на нерівномірність розвитку території, формування приміських зон навколо обласного центру та збереження периферійності для частини сільських територій (рис. 2.4).

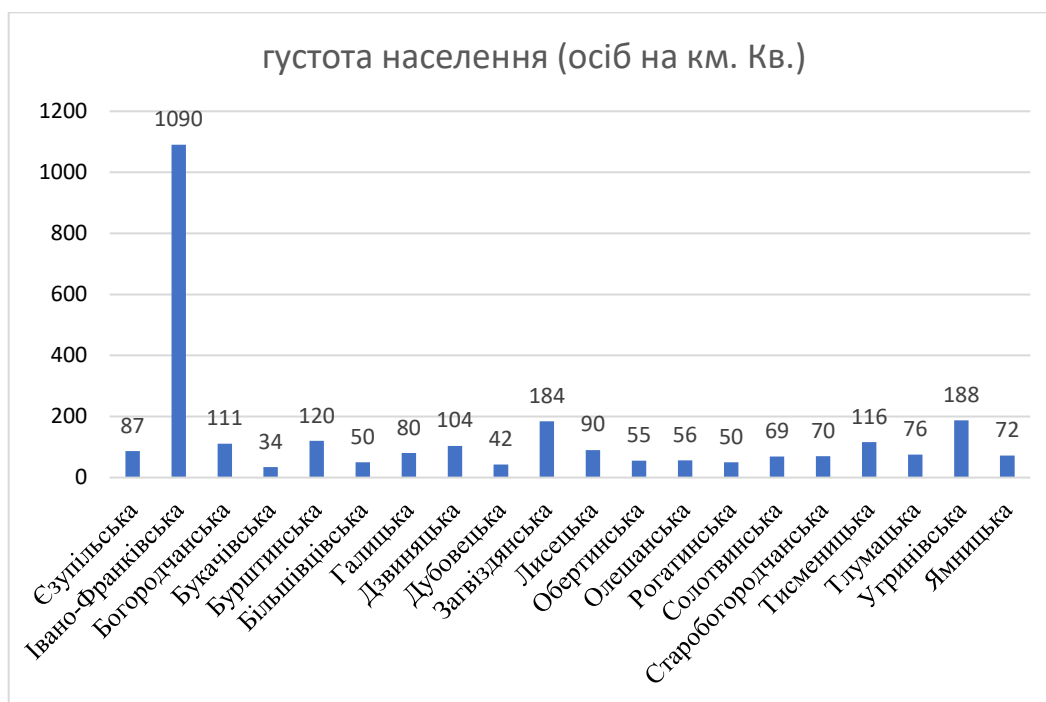


Рисунок 2.4 Густота населення територіальних громад Івано-Франківського району

Найвищу густоту населення має Івано-Франківська міська громада – 1090 осіб на квадратний кілометр. Цей показник суттєво перевищує всі інші значення по району і є типовим для великих урбанізованих центрів, що виконують функцію економічного, адміністративного та транспортного ядра регіону. Така висока концентрація населення свідчить про значний попит на житло, розвинену інфраструктуру, високу щільність забудови, а також про потенційне перевантаження окремих сфер життєдіяльності (транспорт, освіта, охорона здоров'я)

На противагу цьому найнижча густота населення спостерігається у Букачівській селищній громаді -лише 34 особи/км². Це свідчить про слабе заселення території, значну частину сільськогосподарських чи лісистих угідь, а також про меншу привабливість цієї громади для проживання. Аналогічна ситуація спостерігається у Дубовецькій сільській (42 особи/км²), Більшівцівській селищній (50 осіб/км²) та Рогатинській міській (50 осіб/км²) громадах, що підкреслює неоднорідність навіть серед адміністративно однакових типів гро

Показово, що серед сільських громад спостерігається найбільший розмах густоти населення. Якщо, наприклад, у Дубовецькій громаді цей показник становить лише 42 особи/км², то в Угринівській він досягає 188 осіб/км². Така велика різниця зумовлена географічним розташуванням: Угринівська громада розташована у безпосередній близькості до Івано-Франківська, що перетворює її на типову приміську територію з високим рівнем щільності забудови та зростаючим населенням. Подібна ситуація простежується і в Загвездянській сільській громаді, де густота населення становить 184 особи/км². Отже, можна говорити про формування так званого «приміського пояса» навколо обласного центру, де щільність населення порівняна чи навіть вища, ніж у деяких міських громадах.

Міські громади, крім Івано-Франківської, мають переважно помірну густоту населення. Наприклад, Бурштинська громада має показник 120 осіб/км². міжріччі Бистриці Солотвинської та Надвірнянської, а також розвиненою транспортною інфраструктурою, що пов'язує її з обласним центром.

Селищні громади займають проміжне положення між сільськими та міськими. Вони зазвичай мають середню або нижчу за середню густоту населення. Серед них варто відзначити Богородчанську громаду зі 111 особами на квадратний кілометр, що є досить високим показником, враховуючи селищний тип. Навпаки, Букачівська (34 особи/км²), Обертинська (55 осіб/км²) та Солотвинська (69 осіб/км²) громади демонструють ні

Аналізуючи загальні показники, можна стверджувати, що середня густота населення міських громад (без урахування Івано-Франківська) коливається в межах 70–120 осіб/км². У свою чергу, сільські громади демонструють більшу розбіжність - від 42 до 188 осіб/км², що свідчить про неоднорідний характер сільського заселення. Селищні громади виявляють дещо нижчі показники, в середньому 50–90 осіб/км.

Таким чином, Івано-Франківський район вирізняється високою концентрацією населення у центральній частині та різким спадом щільності у периферійних громадах. Така просторово-демографічна структура формує

центробіжні потоки населення, що спричиняє проблеми перенаселення міста, одночасно зі скороченням та старінням населення в окремих сільських територіях. Це зумовлює потребу в збалансованій регіональній політиці, яка б передбачала розвиток інфраструктури в сільських та селищних громадах, стимулювання економічної активності на периферії та рівномірне розподілення ресурсів між усіма типами громад.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ У ГРОМАДАХ РАЙОНУ

3.1 Пріоритети державної та регіональної політики щодо зменшення диспропорцій

Зменшення територіальних диспропорцій є одним із ключових завдань державної та регіональної політики України, особливо в умовах реалізації адміністративно-територіальної реформи та децентралізації. Ці диспропорції значною мірою впливають на соціально-економічну стабільність держави, уповільнюючи розвиток окремих територій, посилюючи міграційні потоки та породжуючи соціальну напругу. Тому на державному рівні сформовано низку стратегічних документів, спрямованих на зменшення просторової нерівномірності розвитку. Зокрема, важливу роль у цьому процесі відіграють Державна стратегія регіонального розвитку України, Концепція просторового розвитку, Національна економічна стратегія 2030, а також обласні стратегії та програми розвитку.

Нами запропонована відповідна блок-схема напрямків діяльності щодо подолання диспропорцій на різних рівнях (рис. 3.1)

Основними напрямами політики є забезпечення рівного доступу населення до базових соціальних послуг, вирівнювання економічного потенціалу територій шляхом фінансового вирівнювання та надання державної підтримки депресивним громадам, розвиток міжмуніципальної співпраці для реалізації спільних проєктів і підвищення інвестиційної привабливості регіонів. Значна увага приділяється розвитку транспортної, комунальної та цифрової інфраструктури як основи інтеграції територій у єдиний економічний простір. Одним із важливих інструментів державної політики є система міжбюджетних трансфертів, що забезпечує підтримку фінансово неспроможних громад і

дозволяє зменшувати бюджетні диспропорції між багатшими і біднішими територіями.

На регіональному рівні, зокрема в Івано-Франківській області, політика щодо зменшення диспропорцій реалізується через обласну стратегію розвитку та плани її реалізації. Пріоритетами є підвищення конкурентоспроможності громад, збереження і розвиток людського капіталу, стимулювання підприємництва на сільських територіях, підтримка локальних ініціатив. Важливим завданням є також формування мережі центрів економічного зростання, які б виконували роль локомотивів розвитку менш розвинених територій. У цьому контексті Івано-Франківський район завдяки своїй урбанізованій структурі та наявності обласного центру може стати драйвером зменшення диспропорцій у межах області.

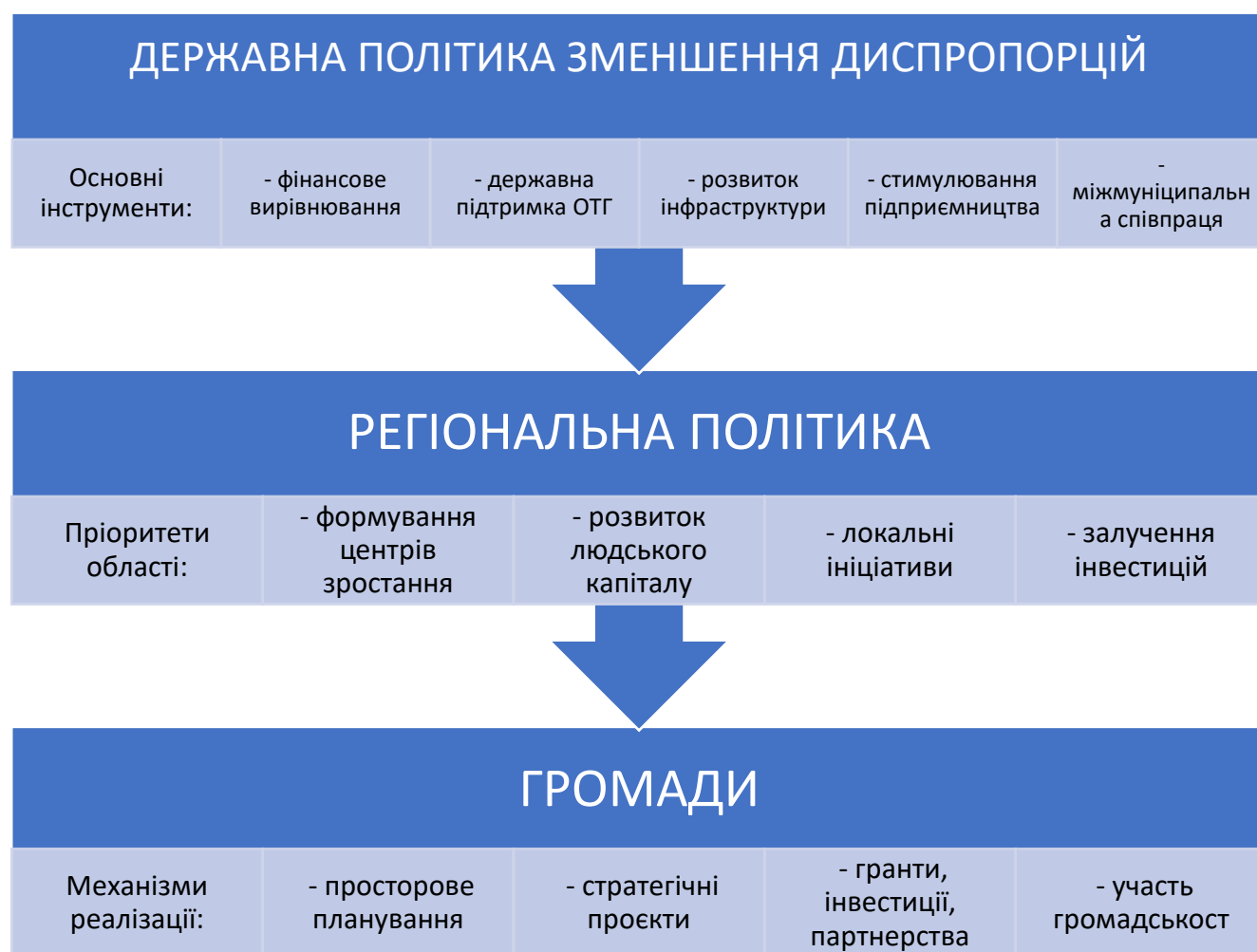


Рисунок 3.1 Напрямки діяльності щодо подолання диспропорцій на різних рівнях

Для забезпечення результативності регіональної політики держава акцентує увагу на принципах партнерства і субсидіарності, що передбачають активне залучення громад до планування й реалізації просторової політики. Зменшення диспропорцій розглядається не лише як завдання влади, а й як процес, що потребує консолідації зусиль органів місцевого самоврядування, бізнесу та громадянського суспільства. Водночас сучасна політика розвитку громад передбачає активне використання грантових та інвестиційних ресурсів, міжнародної технічної допомоги для реалізації інноваційних проєктів, спрямованих на підвищення якості життя населення.

Важливо наголосити, що у сучасних умовах просторове планування та регіональна політика набувають інтегрованого характеру, поєднуючи соціальні, економічні, екологічні та інфраструктурні аспекти. Такий підхід дозволяє формувати комплексні програми розвитку громад з урахуванням їх специфіки та ресурсного потенціалу.

3.2 Напрями розвитку територіальних громад Івано-Франківського району

Розвиток територіальних громад Івано-Франківського району у сучасних умовах передбачає реалізацію багатовекторної політики, спрямованої на підвищення їхньої конкурентоспроможності, покращення якості життя населення та забезпечення сталого просторового розвитку. З урахуванням значних диспропорцій у площі, чисельності населення, економічному потенціалі та інфраструктурному забезпеченні, кожна громада району потребує індивідуального підходу до планування свого розвитку. Проте разом із цим можна виділити ключові спільні напрями, що мають визначати стратегії більшості громад регіону (рисунки 3.2).

Одним із важливих векторів розвитку є модернізація місцевої економіки та підтримка підприємництва. Багато громад, особливо ті, що мають значну сільську територію, мають орієнтуватися на розвиток агропромислового

комплексу з упровадженням інноваційних технологій та створенням нових ланцюгів доданої вартості, що дозволить підвищити доходи населення та наповнити місцеві бюджети. Водночас громади з переважно міським населенням, зокрема Івано-Франківська, Бурштинська, Тисменицька міські громади, повинні розвивати сферу послуг, промисловість, інноваційне виробництво й ІТ-сектор, використовуючи свій кадровий потенціал та географічну близькість до транспортних вузлів.

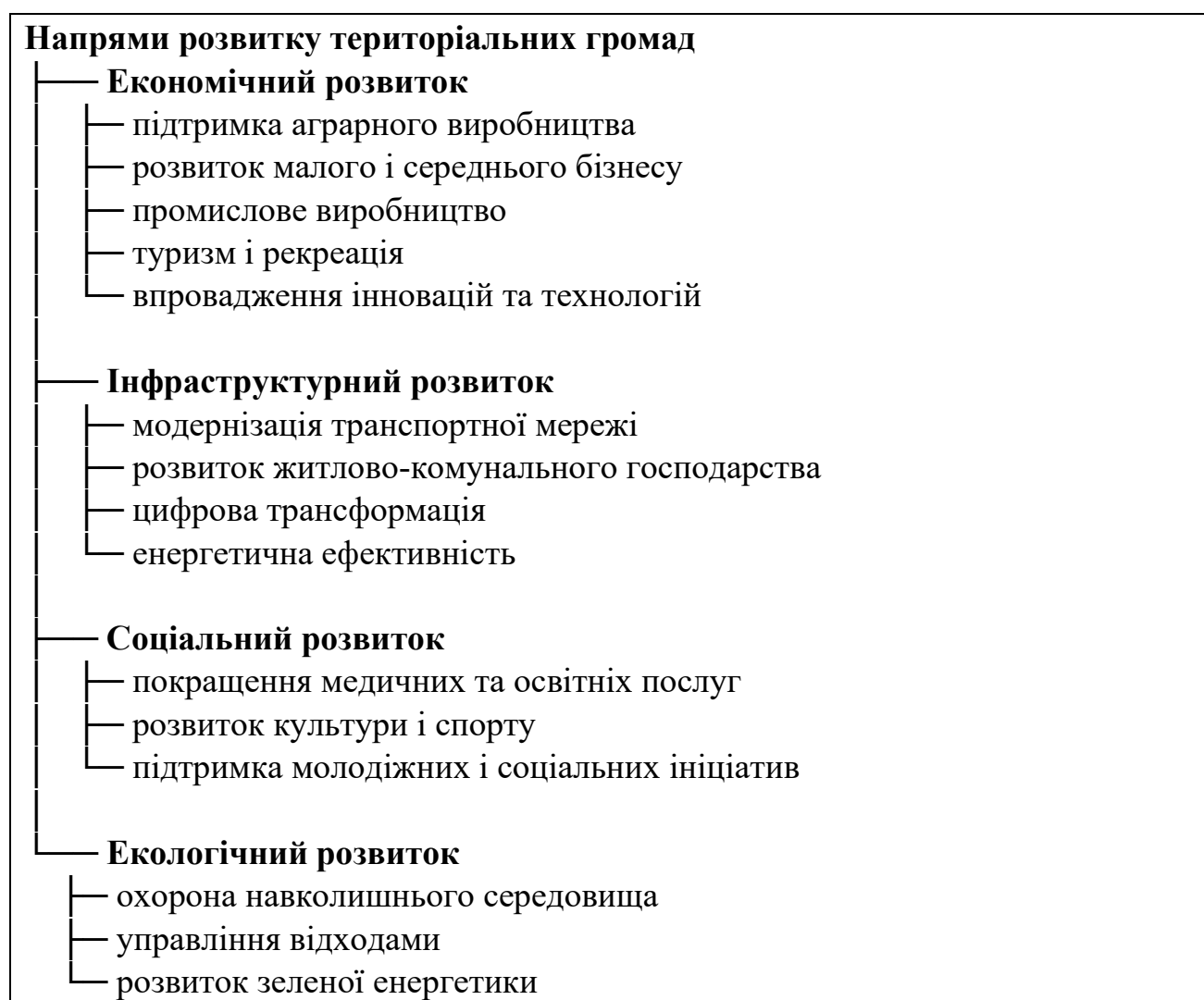


Рисунок 3.2 Напрямки та перспективи розвитку ТГ Івано-Франківського району

Невід’ємною складовою стратегічного розвитку є поліпшення інфраструктури. Це стосується як транспортного сполучення, так і житлово-комунального господарства, енергетики, цифрових мереж. У районах з високою густотою населення, зокрема у приміських громадах, особливо актуальним є

будівництво і реконструкція доріг, розвиток громадського транспорту, забезпечення якісного водопостачання та водовідведення. Для більш віддалених і малонаселених громад надзвичайно важливою є розбудова мережі соціальної інфраструктури – шкіл, дитячих садків, амбулаторій, будинків культури, що дозволить зупинити депопуляцію та відтік молоді.

Ще одним важливим напрямом є розвиток людського капіталу. Громади повинні вкладати ресурси у підвищення рівня освіти, створення можливостей для професійної підготовки та перекваліфікації населення, підтримку молодіжних та культурних ініціатив. Це сприятиме не лише підвищенню рівня життя, а й формуванню активного громадянського суспільства. Підтримка місцевих ініціатив, розвиток туризму, охорона та популяризація культурної та природної спадщини можуть стати додатковими джерелами економічного зростання для багатьох громад Івано-Франківщини, особливо тих, що мають значний рекреаційний потенціал.

У сучасних умовах значного значення набуває екологічна складова розвитку. Багато громад району стикаються з проблемами забруднення навколишнього середовища, деградації земель, недостатньої ефективності поводження з відходами. Тому важливим напрямом має стати впровадження екологічно безпечних технологій, розвиток систем сортування та переробки сміття, проведення рекультивації порушених земель, реалізація проєктів з енергоефективності та відновлюваної енергетики.

Особливе місце у розвитку громад району має посідати міжмуніципальна співпраця. Спільна реалізація проєктів у сферах транспорту, екології, туризму, освіти, охорони здоров'я дозволить підвищити ефективність використання ресурсів, зменшити витрати та забезпечити кращу якість послуг для населення. Це особливо актуально для малих громад, які поодиночі не можуть забезпечити належний рівень фінансування великих інфраструктурних чи соціальних проєктів.

Загалом розвиток територіальних громад Івано-Франківського району має ґрунтуватися на принципах сталого розвитку, партнерства, інноваційності та

рівності можливостей. Лише комплексний підхід, що поєднує економічний, соціальний, інфраструктурний та екологічний аспекти, здатний забезпечити поступове зменшення диспропорцій та підвищення рівня життя населення на всій території району.

3.3 Основні проблеми функціонування територіальних громад району

Територіальні громади району функціонують в умовах складної взаємодії природних, економічних, соціальних та управлінських чинників, що формують низку проблем, які гальмують їх сталий розвиток. Серед ключових виділяється низький рівень економічної активності окремих громад, спричинений недостатньою кількістю підприємств, обмеженими можливостями для відкриття нових робочих місць, відтоком кваліфікованої робочої сили в більш економічно активні регіони, а також слабким розвитком підприємництва, особливо в гірській місцевості.

Важливим чинником є низький рівень забезпечення громади сучасними об'єктами соціальної інфраструктури – закладами освіти, медицини, культури, спорту тощо. У багатьох віддалених населених пунктах існує дефіцит кваліфікованих кадрів, а рівень оснащення існуючих закладів не завжди відповідає сучасним стандартам, що позначається на якості життя населення.

Іншою проблемою є неефективне використання природно-ресурсного потенціалу. У гірських громадах відзначаються негативні процеси ерозії ґрунтів, спричинені нераціональною господарською діяльністю, а в лісових районах – не завжди контрольовані рубки лісу, які спричиняють деградацію природних екосистем. Такі чинники не тільки негативно позначаються на природі, а й створюють серйозні загрози для економічної стійкості й екологічної безпеки громад.

Додатковим викликом є недостатня транспортна доступність окремих населених пунктів, особливо в гірській місцевості, а також низька якість доріг. Це ускладнює доступ жителів до ключових послуг, гальмує розвиток туризму, підприємницької діяльності та реалізацію інвест-проектів.

Таблиця 4.1

SWOT-аналіз розвитку громад Івано-Франківської області

S (Сильні сторони)	W (Слабкі сторони)
- Значний природно-ресурсний потенціал (ліси, родючі землі, водні ресурси). - Культурно-історична спадщина, сприятлива для розвитку туризму. - Наявність сприятливих умов для аграрного сектору й місцевої переробки. - Активний розвиток підприємницької діяльності в окремих громадах. - Транспортне сполучення із ключовими містами регіону. - Збереження природних ландшафтів, сприятливих для відпочинку, екотуризму, гірськолижного спорту.	- Нерівномірний економічний розвиток окремих громад. - Недостатньо розвинена дорожньо-транспортна інфраструктура в гірських та віддалених громадах. - Недостатня фінансова спроможність місцевого самоврядування. - Застаріла інженерно-комунікаційна інфраструктура. - Трудова міграція, відтік кваліфікованої робочої сили. - Недостатня забезпеченість закладами освіти, культури й медицини в окремих поселеннях. - Нераціональне природокористування, спричинене ерозією ґрунтів, вирубкою лісів тощо.
О (Можливості)	Т (Загрози)
- Залучення зовнішніх інвесторів для реалізації проєктів у сфері туризму, агровиробництва, переробки. - Реалізація програм державної підтримки для гірських громад. - Розширення можливостей в межах транскордонної співпраці. - Створення сприятливого клімату для розвитку підприємництва, кооперативів, кластерів. - Розвиток відновлюваної енергетики (вітрової, гідро-, сонячної). - Збереження природно-заповідних територій як основа для сталого туризму. - Залучення грантів для реалізації соціальних, культурних, природоохоронних проєктів.	- Збереження тенденцій відтоку працездатного населення, особливо молоді. - Зниження інвестування в умовах нестабільності, спричиненої зовнішньою агресією. - Зростання негативного впливу природних чинників (зсуви, паводки), спричиненого змінами клімату. - Загострення соціальної напруженості в умовах економічних викликів. - Зменшення природно-ресурсного потенціалу внаслідок нераціональної господарської діяльності. - Недостатнє фінансування для реалізації програм відновлення інфраструктури в гірських районах. - Збереження територіальної поляризації та соціально-економічної асиметрії в межах району.

Не менш важливим чинником, який спричиняє територіальні дисбаланси, є недосконале управління місцевим самоврядуванням. Недостатня фінансова спроможність окремих громад, відсутність чіткої взаємодії між органами місцевої влади, неврегульованість міжбюджетних відносин, а також дефіцит кваліфікованих управлінців стають причиною нераціонального планування території, відсутності прозорих механізмів реалізації проєктів місцевого розвитку, обмежених можливостей для забезпечення ефективного функціонування важливих для громади установ.

Таким чином, існуючі проблеми функціонування територіальних громад району вказують на потребу комплексного, взаємопов'язаного вирішення питань економічного, природоохоронного, соціально-демографічного й управлінського спрямування. Лише системний, стратегічний підхід, спрямований на раціональне використання ресурсів, сприятиме подоланню існуючих дисбалансів, формуванню сприятливого середовища для життя населення, активізації місцевої економіки й забезпеченню сталого просторового розвитку громад району.

3.4 Пропозиції щодо удосконалення просторового розвитку та співпраці між громадами

Для подолання територіальних диспропорцій та забезпечення збалансованого розвитку Івано-Франківського району надзвичайно важливим є вдосконалення просторового планування та активізація міжмуніципальної співпраці. Успішне просторове планування має ґрунтуватися на комплексному врахуванні природно-географічних, соціально-економічних та інфраструктурних особливостей кожної громади, а також на принципах сталого розвитку, рівного доступу населення до базових послуг і раціонального використання територій. Першочерговим завданням є розроблення та оновлення стратегічних і генеральних планів громад з чітким визначенням зон для житлової, промислової, рекреаційної, сільськогосподарської діяльності та охоронюваних природних територій. Це дозволить запобігати хаотичній

забудові, зберегти цінні ландшафти та природні ресурси, водночас стимулюючи економічний розвиток.

Особливу увагу слід приділити розвитку мережі транспортної та інженерної інфраструктури, що поєднувала б громади між собою та із зовнішніми ринками. Реалізація спільних проєктів з ремонту доріг, будівництва мостів, прокладання комунікацій стане не лише запорукою економічного зростання, а й чинником соціальної інтеграції територій. У цьому контексті великого значення набуває міжмуніципальна співпраця як інструмент підвищення ефективності управління та оптимізації використання ресурсів. Громади мають об'єднувати зусилля для реалізації масштабних інфраструктурних, екологічних, освітніх та культурних ініціатив, які не під силу одній окремій адміністративній одиниці. Це можуть бути спільні транспортні маршрути, створення міжмуніципальних центрів надання адміністративних послуг, реалізація програм енергозбереження та переробки відходів.

Налагодження дієвих механізмів співпраці сприятиме також залученню інвестицій, оскільки інвестори значно охочіше працюють із територіями, де існує стабільне партнерство, прогнозоване середовище та готові проєкти з чіткими економічними перспективами. Варто підтримувати створення асоціацій громад, галузевих кластерів, а також ініціювати розробку і реалізацію міжмуніципальних стратегій розвитку, що будуть інтегрувати інтереси кількох громад на основі добровільного партнерства.

Суттєвого значення у сучасних умовах набуває і цифровізація просторового управління. Використання геоінформаційних систем, електронних кадастрів, онлайн-платформ для громадського обговорення планів розвитку дозволить підвищити прозорість прийняття рішень, забезпечити залучення мешканців до управління територіями та сприяти формуванню довіри до органів місцевої влади. Таким чином, удосконалення просторового розвитку та розвиток міжмуніципальної співпраці повинні розглядатися як ключові умови формування згуртованого, економічно стійкого та соціально збалансованого середовища на рівні району.

Для забезпечення збалансованого просторового розвитку громад Івано-Франківського району важливим є запровадження низки стратегічних заходів, спрямованих на усунення існуючих диспропорцій, посилення взаємодії між територіями та створення сприятливого середовища для соціально-економічного поступу.

По-перше, необхідно активізувати процес формування просторового планування громад із застосуванням сучасних ГІС-технологій, спрямованих на чітке виділення функціональних зон, оптимальне використання природних ресурсів, виважене планування забудови, а також створення сприятливих умов для взаємодії гірських, рівнинних та передгірських територій.

По-друге, доцільним є вдосконалення інфраструктури – ремонт існуючих та будівництво нових доріг, забезпечення доступності віддалених населених пунктів, модернізація інженерних та комунікаційних мереж. Такі заходи сприятимуть не лише покращенню якості життя, а й активізації підприємницької діяльності, туристичних потоків, взаємного товарообігу між громадами.

По-третє, важливим чинником сталого просторового розвитку є підтримка кооперації та міжмуніципальної взаємодії. Організація спільних програм, спрямованих на економічне, культурне, туристичне та природоохоронне партнерство, сприятиме взаємодоповнюваності територій, формуванню спеціалізації в межах району, оптимізації використання місцевих ресурсів.

По-четверте, слід приділити увагу вдосконаленню системи місцевого самоврядування – забезпечити чітке правове регулювання відносин між громадами, сприяти створенню кластерів економічної активності, сприяти прозорому управлінню місцевими бюджетами, активізувати участь громади в ухваленні важливих управлінських рішень.

По-п'яте, для підтримки просторового розвитку важливим є сприяння залученню зовнішніх інвесторів, реалізації грантових програм, спрямованих на підтримку місцевого бізнесу, екологічних проєктів, створення природно-

заповідних територій, сприяння розвитку туризму, особливо в гірській місцевості.

Таким чином, комплексний, взаємопов'язаний підхід до планування просторового розвитку в межах району, сприяння активізації співпраці між громадами, реалізації спільних проєктів у галузях економіки, природокористування, культури й туризму здатні забезпечити усунення існуючих дисбалансів, сприяти сталому просторовому та соціально-економічному розвитку всіх територіальних громад, формуванню сприятливого для життя, навчання, відпочинку й підприємництва середовища.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження було всебічно проаналізовано сутність територіальних диспропорцій, їх прояви та особливості у межах Івано-Франківського району. Територіальні диспропорції були розглянуті як об'єктивне явище, притаманне будь-якій державі й регіону, що формується під впливом комплексу історичних, економічних, природно-географічних, демографічних та інституційних чинників. Особливо актуальною дана проблема є в умовах децентралізації та формування об'єднаних територіальних громад, коли відповідальність за соціально-економічний розвиток територій значною мірою переходить на місцевий рівень.

Аналіз територіальних громад Івано-Франківського району показав значні відмінності між ними за такими основними показниками, як чисельність населення, площа території, щільність населення, кількість населених пунктів у складі громади. Найбільшою за чисельністю населення є Івано-Франківська міська громада, де проживає понад 287 тис. осіб, що становить майже половину населення району. Водночас є громади з населенням менш як 10 тис. осіб, зокрема Угринівська, Загвіздянська, Дубовецька та інші. Подібна картина спостерігається і за площею: від великих територіальних утворень, таких як Рогатинська міська громада (632,6 км²), до невеликих, як Угринівська сільська громада (17,9 км²). Така нерівномірність зумовлює різний рівень доступу до соціальної інфраструктури, медичних, освітніх, культурних послуг, інвестиційних ресурсів і робочих місць.

Причинами наявності таких диспропорцій є історичне неодноразове заселення територій, різна економічна база громад, рівень урбанізації, транспортної доступності, природно-ресурсний потенціал. Також значну роль відіграє концентрація управлінських, промислових, освітніх та медичних установ в адміністративному центрі – місті Івано-Франківську, що призводить до відтоку населення з периферійних громад і поглиблює просторові відмінності.

Зменшення територіальних диспропорцій в Івано-Франківському районі можливе лише за умов комплексного підходу до регіональної політики та просторового розвитку. Пріоритетами мають стати: підвищення якості управління на місцевому рівні, активізація міжмуніципальної співпраці, сприяння рівномірному інвестиційному розвитку громад, розвиток транспортної та цифрової інфраструктури, створення умов для підвищення конкурентоспроможності сільських і малих громад. Особливе значення має запровадження інструментів стратегічного планування, залучення громадян до процесів прийняття управлінських рішень, формування партнерств між громадами та приватним бізнесом.

У процесі дослідження також були обґрунтовані конкретні пропозиції щодо підвищення ефективності просторового розвитку району. Зокрема, доцільним є розширення практики спільного використання ресурсів між громадами у сфері освіти, охорони здоров'я, благоустрою та соціального захисту, запровадження спільних інвестиційних проєктів і програм розвитку. Важливо посилити роль обласної та районної влади в координації таких процесів для забезпечення їх системності та узгодженості.

Отже, територіальні диспропорції в Івано-Франківському районі є багатогранним явищем, що потребує системного підходу до подолання. Реалізація запропонованих у роботі напрямів розвитку територіальних громад дозволить забезпечити більш гармонійний та збалансований розвиток району, створити сприятливі умови для підвищення рівня життя населення, зменшення соціальної напруженості та посилення економічного потенціалу кожної громади. Ці завдання мають стати основою для подальших наукових досліджень та практичних рішень у сфері регіональної політики та просторового планування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кицак Т. М. Просторовий розвиток територіальних громад в умовах адміністративної реформи в Україні / Т. М. Кицак. – Київ : Наук. думка, 2020. – 312 с.
2. Кушнір І. Я. Просторове планування в регіонах України / І. Я. Кушнір, М. С. Петренко. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2019. – 276 с.
3. Коваленко С. А. Методика оцінки диспропорцій регіонів України / С. А. Коваленко // Український географічний журнал. – 2021. – № 3. – С. 45–55.
4. Курило Г. С. Просторовий розвиток гірських громад: виклики та перспективи / Г. С. Курило. – Чернівці : ЧНУ, 2022. – 198 с.
5. Кравець С. Т. Просторовий аналіз соціально-економічних процесів у громадах / С. Т. Кравець // Економіка регіону. – 2021. – № 4. – С. 127–137.
6. Кулик Н. Я. Сучасні проблеми природокористування в гірських районах / Н. Я. Кулик, Т. М. Панасенко. – Львів : Світ, 2020. – 234 с.
7. Костащук І. І. Просторовий розвиток громад в умовах децентралізації / І. І. Костащук // Вісник ЧНУ. Серія : Географія. – 2022. – № 2. – С. 89–102.
8. Когут Т. Л. Просторове планування в умовах гірської місцевості / Т. Л. Когут. – Ужгород : Карпати, 2019. – 178 с.
9. Коваль Я. І. Методологія просторового планування в умовах адміністративно-територіальної реформи / Я. І. Коваль. – Київ : Інститут регіональних досліджень, 2021. – 215 с.
10. Кузь І. Г. Транспортно-географічні чинники розвитку громад / І. Г. Кузь // Транспортні системи. – 2021. – № 1. – С. 23–31.
11. Книш М. Я. Інституційні чинники розвитку місцевого самоврядування в Україні / М. Я. Книш. – Львів : ЛПП, 2022. – 160 с.
12. Кондратюк С. В. Збереження природних ресурсів як основа просторового планування гірських територій / С. В. Кондратюк. – Київ : Науковий світ, 2021. – 187 с.

13. Касіяник С. Г. Просторовий розвиток громад: теоретико-методичні основи / С. Г. Касіяник. – Львів : Університетські видання, 2021. – 250 с.
14. Кузнєцова Т. І. Тенденції просторового планування в умовах євроінтеграції / Т. І. Кузнєцова // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2020. – № 1. – С. 34–46.
15. Кучеренко В. М. Методика оцінки просторової нерівності регіонів / В. М. Кучеренко. – Київ : Наукова думка, 2019. – 214 с.
16. Кучер С. І. Просторове планування як чинник сталого розвитку територіальних громад / С. І. Кучер. – Львів : ЛПІ, 2021. – 242 с.
17. Кузь Я. Я. Транспортно-логістична доступність гірських районів / Я. Я. Кузь. – Чернівці : ЧНУ, 2022. – 178 с.
18. Книшенко Ю. Т. Просторове планування в умовах природно-географічних обмежень / Ю. Т. Книшенко. – Львів : Політехніка, 2021. – 198 с.
19. Кузів С. Я. Просторове планування в умовах адміністративної реформи / С. Я. Кузів. – Київ : Інститут регіональних студій, 2020. – 218 с.
20. Кондратенко Г. Т. ГІС-технології в просторовому плануванні гірських територій / Г. Т. Кондратенко. – Ужгород : Карпати, 2021. – 189 с.
21. Котенко М. І. Просторовий розвиток гірських громад в умовах глобальних викликів / М. І. Котенко. – Львів : Університетські видання, 2021. – 234 с.
22. Кулик Т. Я. Просторовий розвиток: принципи, методи, технології / Т. Я. Кулик. – Київ : Наук. думка, 2020. – 312 с.
23. Коваленко Я. С. Диспропорції просторового розвитку в умовах адміністративно-територіальної реформи / Я. С. Коваленко // Просторове планування в Україні. – 2021. – № 3. – С. 67–78.
24. Кучер Я. Я. Просторовий розвиток в умовах кліматичних викликів / Я. Я. Кучер. – Київ : Інститут регіональних студій, 2021. – 190 с.
25. Данилишин Б.М. *Регіональна економіка*. -К.: Вища школа, 2008. – 471 с.

26. Малий І.Й. *Територіальні диспропорції в соціально-економічному розвитку регіонів України*. -К.: НДІ регіональної політики, 2019. – 280 с.
27. Скорик О.В. *Регіональний розвиток: сучасні тенденції та виклики*. - Харків: ХНЕУ, 2017. -316 с.
28. Токар В.В. Територіальні диспропорції в умовах децентралізації // *Економіка і держава*. -2020. -№ 6. -С. 12-17.

ДОДАТКИ

Райони Івано-Франківської області

Івано-Франківська область

Назва	Населення (тис.осіб)
Верховинський	30.5
Івано-Франківський	560.1
Калуський	286.5
Коломийський	279.8
Косівський	85.7
Надвірнянський	130.6

